

İNGİLİZ BASININDA 1894 MARMARA DEPREMİ

Oğuz SATIR*

ÖZ

İstanbul, Kuzey Anadolu fay hattının batı ucunu oluşturan ve Marmara Denizi'nden geçen 200 kilometrelik fay hattının hemen kuzeyinde kurulu bir şehir olması bakımından tarih boyunca çok yüksek şiddette depremlerle sarsılmıştır. Söz konusu fay hattının ürettiği 10 Temmuz 1894'te merkez üssü Yalova açıkları olan deprem de İstanbul'u ciddi şekilde etkilemiştir. Depremin hemen ardından, sarsıntının yarattığı yıkımla ilgili bilgi sağlamak hususunda basının önemi bugün olduğu gibi o zaman için de yüksektir. Ne var ki, II. Abdülhamid devrinde basına uygulanan sansür nedeniyle İstanbul gazeteleri, depremin sonuçlarıyla alakalı haberleri aktarmada güçlük çektiğinden ve hatta bazı gazetelerin kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasından ötürü dış basının deprem üzerine yaptığı yayınların önemi, bilhassa tarih yazımı açısından bir kat daha artmaktadır. Esasında Abdülhamid'in bizatihi kendisi dış basında çıkan haberleri titizlikle takip ettirmiş ve kendi idare anlayışı aleyhinde "muzır neşriyat" yaptığını tespit ettiği gazetelerin yurda girişini yasaklatmıştır. Bu çalışma, İngiliz gazetelerinde yer alan, İstanbul başta olmak üzere depremin Marmara bölgesinde yarattığı etkileri, gazetelerin İstanbul'da bulunan muhabirleri aracılığıyla deprem anı ve sonrasında İstanbul'da yaşananlarla ilgili ilginç anlatıları ve son olarak da İngiltere'de felaketzedeler için düzenlenen yardım kampanyası hakkındaki detaylı haberleri ele alarak literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 10 Temmuz 1894 Marmara depremi, İngiliz basını, yardım kampanyası, II. Abdülhamid

1894 MARMARA EARTHQUAKE IN THE ENGLISH PRESS

ABSTRACT

Istanbul has been shaken by earthquakes of very high intensity throughout history as it is a city located just north of the 200-kilometer fault line that forms the western end of the North Anatolian fault line and passes through the Marmara Sea. The earthquake produced by this fault line on July 10, 1894, with its epicenter off the coast of Yalova, also severely affected Istanbul. In the immediate aftermath of the earthquake, the importance of the press in providing information about the devastation caused by the tremor was as high then as it is today. However, since Istanbul newspapers had difficulty in conveying news about the consequences of the earthquake due to the censorship imposed on the press during the reign of Abdülhamid II, and some newspapers even faced the danger of being shut down, the importance of the foreign press's coverage of the earthquake increases even more, especially in terms of historiography. In fact, Abdulhamid himself meticulously monitored the news published in the foreign press and banned the entry of newspapers that he found to be publishing "mischievous publications" against his administration. This study aims to contribute to the literature by discussing the effects of the earthquake in the Marmara region, especially in Istanbul, the interesting narratives of the newspapers' correspondents in Istanbul about what happened in city during and after the earthquake, and finally, the detailed news about the relief campaign organized in England for the victims of the disaster.

Keywords: July 10, 1894 Marmara earthquake, British press, relief campaign, Abdulhamid II

Giriş

10 Temmuz 1894 Marmara depremi, Marmara bölgesini vuran 1999 Gölçük ve 1912 Şarköy depremlerinden önce meydana gelen 7 şiddetinin üstündeki son büyük deprem afetidir.

Gönderilme Tarihi: 18.11.2024

Kabul Tarihi: 25.03.2025

* Araş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İSTANBUL; ORCID: 0000-0002-7700-6166, E-posta: oguz.satir@marmara.edu.tr

7 şiddetindeki bu deprem felaketinde resmi sayılara göre İstanbul'da 161 kişi hayatını kaybetmiş ve 378 kişi de yaralanmıştır. (Özkılıç, 2011, s.49-50) Merkez üssü Adalar ile İzmit körfezi arasında Marmara Denizi'nde olan ve Marmara bölgesinin tamamında yıkıcı olan bu deprem, raporlara göre Balkanlar'dan İzmir ve Orta Anadolu'ya kadar çok geniş bir bölgede hissedilmiştir.

1894 depremi ile ilgili bugüne kadar başta Sema Küçükalioğlu Özkılıç'ın 2011'de savunduğu "1894 Depremi ve İstanbul" başlıklı doktora tezi olmak üzere Prof. Dr. Fatma Ürekli'nin 1999'da yayınlanan "İstanbul'da 1894 Depremi" başlıklı çalışması sayılabilir. Bunlar, Osmanlı arşiv belgelerine dayanan çalışmalardır. Ayrıca popüler ve akademik dergilerde yayınlanan birçok çalışma da literatürde mevcuttur. Ancak depremin İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yol açtığı yıkım ve sarsıntı sonrasında yaşananlarla alakalı özellikle deprem anında İstanbul'da olan muhabirler vasıtasıyla çok değerli ve detaylı malumatı sayfalarında periyodik bir şekilde neşreden yabancı gazetelerde yayınlanan haber ve anlatıları kaynak olarak kullanan çalışmalar literatürde mevcut değildir. Bu çalışmalarda, yerli basın kaynak olarak kullanılsa da söz konusu gazetelerde Abdülhamid idaresinin uyguladığı sansür nedeniyle depremle alakalı yaşananlar hakkında dış basında olduğu kadar ayrıntılı malumata sahip olmak mümkün değildir. Bu olay çerçevesinde İstanbul gazeteleri, hükümetin kamuoyunu sakinleştirmek üzere bir nevi resmi tebliğ organları olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Özkılıç'ın Osmanlı arşivine dayalı tezinde Osmanlı hariciyesinin yabancı gazetelerde yer alan haberleri merkeze bildiren vesikalar zikredilse de söz konusu gazeteler incelenmemiştir. Bu bakımdan, dış basına doğrudan müracaat etmek gelişmelerle ilgili resmi raporların dışında daha kapsamlı ve sansürsüz malumata ulaşmak açısından elzemdir. Bu bağlamda 1894 depreminin İngiliz basınına nasıl yansıtıldığının araştırılması, son derece faydalı olacaktır. Zira İngiliz muhabirleri, deprem sonrası İstanbul izlenimlerinde, farklı bir kültürden gelen yabancı gözlerin o devirde kozmopolit yapıda olan İstanbul ahalisinin deprem anı ve sonrasındaki davranış farklılıklarını vurgulayan gözlemlerini gazetelerine göndermiş ve bunlar da İngiliz gazetelerinde yayınlanmıştır.

Dolayısıyla bu çalışma, üç kısımdan oluşarak, öncelikle depremin, İngiliz gazetelerinde nasıl yankı bulduğundan bahsedilecek; ardından, İngiliz gazetelerinin İstanbul'da bulunan muhabirlerinden gelen deprem anı ve sonrasında ilgili gözlem ve izlenimlerine ve son olarak ise, depremedeler için İngilizlerin düzenlediği yardım kampanyasına değinilecektir.

İngiliz Basınında Deprem Haberleri

İngiliz basınında 1894 depremi hakkındaki ilk haberler, deprem 10 Temmuz Salı günü öğlen 12.20 sularında olduğundan akşam gazetelerinde yer alıyordu. *Edinburgh Evening News* ve *Nottingham Evening Post*, 10 Temmuz'daki sayılarında Reuter ajansının elektrikli telgrafla geçtiği kısa haberi yayınlamak için İngiliz kamuoyuna Marmara depremini bildiriyorlardı: "Reuter'in bugün [Salı] İstanbul'dan gönderdiği telgrafta şöyle deniyor: Bugün saat 12.20'de burada iki şiddetli deprem sarsıntısı hissedildi. Sarsıntılardan biri 20 saniye sürdü. Binalarda hasar meydana geldi, ancak ne ölçüde olduğu henüz bilinmiyor. Halk büyük bir paniğe kapılmış ve çok sayıda kişi evlerini terk etmiştir." (Edinburgh Evening News, 10 Temmuz 1894, s.3; Nottingham Evening Post, 10 Temmuz 1894, s.3.)

Bu tarihte, on dokuzuncu yüzyıldaki iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak yaşanan bir olayın haberi aynı gün içerisinde İngiltere'ye ulaştırılabiliyordu. Dolayısıyla İstanbul'da öğlen saatlerinde meydana gelen deprem, aynı gün içerisinde akşam gazete-

leri üzerinden İngiliz kamuoyunun bilgisine sunuluyordu. Yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da yaşanan bir olayın İngiliz gazetelerinde yer alması, yaklaşık bir ay sürdüğü göz önüne alındığında, kısa sayılabilecek bir süre zarfında iletişim teknolojisi ve basının haber alma ve bildirme kapasitesinin ne ölçüde geliştiği takdir edilebilir.

Sabah gazetelerinde ise hemen ertesi gün yani 11 Temmuz'da, hem Reuter ajansının geçtiği hem de İstanbul'da özel muhabir istihdam eden İngiliz basınının *The Times*, *Standard*, *Daily News* ve *Pall Mall Gazette* gibi önde gelen gazetelerinin muhabirlerinden telgraf yoluyla gelen haberler sıcağı sıcağına yayınlanıyordu. Örneğin, İngiltere basınının amiral gemisi *The Times*'ın 11 Temmuz tarihli sayısında, gazetenin İstanbul muhabirinden Hint-Avrupa Telgrafi ile gelen haber, "Türkiye'de Deprem" [Earthquake in Turkey] başlığıyla duyuruluyordu:

"TÜRKİYE'DE DEPREM, KONSTANTİNOPOLİS [Constantinople], 10 TEMMUZ.

Bugün öğleden kısa bir süre sonra bu şehirde alışılmadık derecede uzun süren şiddetli bir deprem sarsıntısı hissedildi ve panik içinde sokaklara ve açık alanlara koşan şehir sakinleri arasında dehşet yayıldı. Elçilik bahçeleri, halka açık meydanlar ve şehrin dışındaki alanlar, az ya da çok hasar görmüş konutlarına dönmekten korkan ve geceyi açık havada geçirmeye hazırlanan her durumdaki insanla doludur. Pera'daki binaların pervazlarından düşen büyük taşlar nedeniyle birçok telgraf teli kopmuştur.

Yayılan endişe verici raporlar arasında kayıplar hakkında güvenilir bir açıklama yapılamamaktadır. Yarın doğru raporlar alınabilir. Genel panik şu anda mantıklı bir haber almayı imkânsız kılıyor. Muhabirimizden." (The Times, 11 Temmuz 1894, s.5)

Times'ın 11 Temmuz tarihli sayısında Reuter'dan 10 Temmuz'da İstanbul ve hatta Atina'dan geçilmeye devam eden deprem haberleri art arda veriliyordu:

"KONSTANTİNOPOLİS, 10 Temmuz, 16:00.

Deprem nedeniyle İstanbul'da [Stamboul] büyük hasar meydana gelmiş ve çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Tüm kamu kuruluşları, bankalar ve borsa kapalıdır. Deprem nedeniyle iki yangın çıkmıştır. Deprem dalgalarının yönü doğudan batıya doğru olmuştur. İstanbul ve Galata semtlerindeki birçok ev çöktü ve yeni rihtimlerin bir kısmı da yıkıldı. Bu öğleden sonra saat 4'te yeni bir deprem şoku daha hissedildi. İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi kıyısındaki tüm köylerden büyük hasar bildirilmiştir. Yaklaşık 60 kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Deprem mağdurları için yardım organize ediliyor.-Reuter.

ATİNA, 10 Temmuz

Bugün İzmir ile Sakız'da ve Çanakkale Boğazı'nda şiddetli bir deprem sarsıntısı hissedildi. Herhangi bir hasar bildirilmedi, ancak İstanbul ile telgraf iletişimi aniden kesildi. Reuter."

İstanbul'da depremin yarattığı şok ve sarsıntının neden olduğu hasar ve can kaybıyla ilgili henüz net olmayan bilgilerin yer aldığı Reuter ajansı ve *Times*'ın İstanbul muhabirinden gelen haberlerin yanı sıra Atina'dan geçilen telgrafta da belirtildiği gibi depremin çok geniş bir alanda etkili olduğu görülüyordu. Ayrıca yukarıdaki haberde de anlaşılacağı üzere İngiliz gazeteleri, bugün kullanıldığı tarzda İstanbul'un tamamı için *Constantinople* tabirini kullanırken "nefs-i İstanbul" olarak bilinen şehrin suriçinde kalan tarihi semti ise *Stamboul* şeklinde ifade

ediyorlardı. Bu ayrımın hassasiyetle yapılmasının en önemli nedeni ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Levantenlerin ve yabancı tüccarların yoğun olarak yaşadığı Pera semtinde ikamet eden muhabirlerin, gönderdikleri haberlerinde şehrin hangi kısmını kastettiklerini belirtmek içindi.

Manchester Courier gazetesinde ise Marmara depremi, diğer gazetelerden daha farklı bir çerçevede okuyucuya sunuluyordu:

“Dün korkunç sonuçlar doğurabilecek iki olay rapor edildi. İran'da meydana gelen büyük bir depremin ülkenin en verimli vilayetlerinden birini harabeye çevirmesinin ve 10.000'e ulaştığı tahmin edilen ölümlere yol açmasının üzerinden çok zaman geçmedi. O zaman, depremden etkilenen bölge ile büyük petrol üretim merkezi Bakü şehri ile arasında bir bağlantı olduğu düşünülmüş ve Hazar Denizi ve Karadeniz kıyılarında hafif sarsıntılar olduğuna dair söylentiler yayılmıştı. Dün Konstantinopolis'te iki şiddetli deprem sarsıntısı hissedildi ve mevcut durumda petrol bölgesinin dağlık bölgeleriyle herhangi bir bağlantının olup olmadığı merak edilecektir. Lizbon'da 1 Kasım 1755'te meydana gelen ve 35.000'den fazla kişinin hayatını kaybettiği büyük depremden sonra, kaçan insanlar zorlukla şehre dönmeye ikna edilmiştir. İran depreminin ardından yaşananlarla aynı sonuç ortaya çıkmış ve pek çok kişi Konstantinopolis'i terk ederek uzak bölgelere gitmiştir. Şehirde yangınlar çıkmış, telgraf iletişimi kesilmiş, sarsıntıların geniş alanı İzmir'e ve Yunanistan'ın bazı bölgelerine kadar uzanmıştır. Doğal olarak 1881 ve 1883 yıllarındaki İskia [Napoli açıklarındaki bir ada] felaketlerinin hatırlanması bu şokların endişe ile karşılanmasına neden olmuştur, ancak bu korkuların yersiz olması muhtemeldir ve hasarın asıl merkezi İstanbul'da [Stamboul] görünmektedir.” (Manchester Courier, 11 Temmuz 1894, s.5)

Manchester Courier'de yer alan bu ilginç yazıda, Marmara Denizi'nde yaşanan depremin, kısa süre önce İran'da meydana gelen deprem tarafından tetiklenmiş olabileceğini ima ediliyordu. Buna göre, İran'daki depremin nedeni de Bakü civarında petrol çıkarmak için yapılan sondajlardı. *Courier*'nin olayı bu şekilde ele alışı, bugün için bu kadar uzak mesafelerde ve farklı fay hatları üzerinde yaşanan depremlerin birbirlerini tetikleme ihtimalinin olmadığı bilinmekle beraber o tarihte depremin sebepleri hakkında bu tarz spekülasyonlar yapılabildiğine örnek teşkil ediyordu. Özellikle yeni gelişmeye başlayan sondaj teknolojisi ile meydana gelen depremler arasında neden-sonuç ilişkisi kurmak revaçtaydı. Marmara depremi için de Marmara Denizi'nde sondaj yapmakta olan bir geminin depreme neden olduğu şeklinde şayialar yayılacak ve ciddi yankı uyandıracaktı. Peşte'de yayınlanan *Pester Lloyd* gazetesinin 28 Ağustos 1894 tarihli sayısında ortaya attığı iddiaya göre, bir süredir Marmara Denizi'nde yeni keşfettiği burguyu 6.000 metre derinliğe kadar indirirse 5 milyon dolar ödül vaat edilmesi üzerine sondaj çalışması yapmakta olan mühendis Herbert Tredanfer, depremden bir gün önce, yani 9 Temmuz'da yaklaşık 1.600 metreye kadar ulaşmış ve ertesi gün deprem olmuştu. Bu haber, İstanbul'da söylentilere sebep olunca Abdülhamid'in de dikkatini çekecek ve olayın araştırılmasını isteyecekti. Yapılan tahkikat neticesinde iddia edilen tarihte herhangi bir sondaj çalışmasının yapılmadığı ve ismi geçen kişilerin de gazete yazarının sansasyon yaratmak amacıyla kurgula-

dığı isimler olduğu anlaşılacaktı.¹ Her ne kadar Özkılıç'ın öne sürdüğü gibi, Abdülhamid'in, iddianın araştırılmasını istemesi onun şüpheciliğine bağlamak mümkün ise de *Courier*'nin haberrinde olduğu gibi, devrin jeoloji müktesebatına ve uzman olmayanların kısıtlı malumatına nazaran bu tür iddiaların ciddiye alınması doğaldı. (Özkılıç, 2011, s.269)

12 Temmuz'da *London Daily Chronicle* gazetesinde yayınlanan deprem sonrası İstanbul'un genel vaziyetini tasvir eden Reuter ajansı muhabirinden alınan haber ise Londra Sefareti'nin radarına takılıyordu. Zira ertesi gün sefaret tarafından haber, "Daily Chronicle' gazetesinin dünkü tarihli nüshası Dersaadet'te vuku bulan hareket-i arz hakkında bedhahâne bir fikrayı hâvidir" şeklinde yorumlanarak çekilen telgrafla Hariciye Nezareti'ne bildiriliyordu. Fakat bu telgrafta söz konusu haberin içeriğinden bahsedilmiyordu. (BOA.HR.MTV, 697/38; Özkılıç, s.272) Aslında diğer İngiliz gazeteleriyle hemen aynı üslupla aktarılan ve zaten Reuter muhabirinden alındığı için İstanbul'daki vaziyeti kasten kötü göstermek adına yapılmadığı anlaşılan *Daily Chronicle*'in Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa'nın tepkisini çeken söz konusu haberi ise şöyleydi:

"KONSTANTİNOPOLİS'TE KORKUNÇ DEPREM.

BÜYÜK HASAR VE CAN KAYBI.

Reuter'in Konstantinopolis muhabirine göre, şehirde depremin yıkıcı etkilerini göstermeyen neredeyse hiçbir sokak yok, İstanbul [Stamboul] ve banliyölerdeki eski Türk evlerinin çoğu tamamen harap olmuş durumda. Kapalıçarşı ciddi zarar görmüştür. Kuyumcular pasajının tonozlu çatısı çökmüş, tarifsiz bir panik ve karmaşa sahnesine neden olmuş, tüccarlar can havliyle her yöne kaçışmış ve değerli ticari mallarını yıkılan duvarların enkazı arasında bırakmışlardır. Bununla birlikte, birçok kuyumcu ve yoldan geçenler yıkıntıların altında kalmıştır. Enkaz temizlenene kadar kaç kişinin hayatını kaybettiğini söylemek mümkün olmayacaktır, ancak yaklaşık 150 kişinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir.

Konstantinopolis'in varlıklı vatandaşlarının gözde tatil beldesi olan Büyükkada'da, Rum Ortodoks Kilisesi ve İngilizlere ait bazı evler de dahil olmak üzere çok sayıda zarif villa ve kır evi yıkılmış ya da ciddi hasar görmüştür. Heybeliada'da neredeyse bütün evler oturulamaz hale gelmiştir. Bahriye Mektebi'nin bir kısmı da çökmüş, bir öğrenci ölmüş ve birkaç kişi yaralanmıştır.

Burgazada'da iki Rum manastırı ile birlikte tek bir ev bile sağlam kalmamıştır. Pera'da dört ev yıkılmış ve birçoğu hasar görmüştür; ölenlerin sayısı beştir. Galata'da da çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Ölenler arasında kadın ve çocuklar da bulunmaktadır. Şehrin sakinleri tepelerde, halka açık bahçelerde ve meydanlarda kamp kuruyor. Şu ana kadar hiçbir İngiliz ya da Amerikalının öldüğü ya da yaralandığı bildirilmemiştir." (London Daily Chronicle, 12 Temmuz 1894, s.5)

12 ve 13 Temmuz'da da asıl deprem ve artçı şokların İstanbul ile çevre kentlerde neden olduğu zarar ve yıkımlarla beraber İstanbul halkının vaziyetiyle ilgili bilgiler verilmeye devam ediyordu. Özellikle 13 Temmuz'daki *Times* haberinde ana şoktan sonra Yeşilköy kıyılarında oluşan tsunamiden de bahsediliyordu:

¹ Sondaj meselesi hakkında ayr. bkz. Karakışla, Yavuz Selim, "Deprem Nedeni Petrol Arama Gemisi mi?" *Toplumsal Tarih*, Sayı 110, Şubat 2003, s.28-31.

“TÜRKİYE'DE DEPREM, KONSTANTİNOPOLİS, 12 TEMMUZ.,

Deprem sarsıntıları dün gece boyunca burada hissedilmeye devam etti, ancak hafif bir karaktere sahipti ve şehir şu anda normal görünümüne geri dönüyor, dükkanlar yeniden açılıyor ve çadırlarda kalan sakinler evlerine dönüyor.

Salı günü sarsıntı Anadolu'nun iç kesimlerinde, Konstantinopolis'ten 236 mil uzakta dahi hissedildi. Neredeyse tüm demiryolu istasyonları hasar görmüş ve İzmit Körfezi'ndeki Yalova kasabası neredeyse tamamen yıkılmıştır. Öte yandan, önemli bir merkez olan Bursa çok az zararla kurtulmuştur. İstanbul'da [Stamboul] depremin yıkıcı etkileri ilginç bir şekilde kısmi olmuştur. Görünüşe göre ana dalgalanma, Sultan Ahmed Camii'nden Edirnekapısı'na kadar uzanan iki mil uzunluğunda düz bir çizgi izlemiş ve bu hat boyunca büyük hasar meydana gelmiş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Heybeliada ve Yeşilköy kıyılarında ilk sarsıntı sırasında deniz 200 metreden fazla geri çekilmiş ve birçok tekne ve gemiyi açıkta bırakmıştır. Sular daha sonra öyle bir güç ve şiddetle geri döndü ki rıhtımlardan taşı, tekneleri deniz seviyesinin çok üzerinde kıyıya fırlattı ve büyük hasara yol açtı. (Dünkü ikinci baskımız.) Öğlen.

Dün akşama kadar depremde hayatını kaybettiği bilinen toplam kişi sayısı resmi olarak 110 olarak açıklanmıştır, ancak gerçek sayının çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Sismik sarsıntının merkezinin Bursa yakınlarında olduğu görülmekle birlikte, bu kentte nispeten az hasar meydana gelmiştir. Kapalıçarşı'nın yıkıntıları arasından çok sayıda yaralı kurtarılmış olup, yıkıntıların temizlenmesi çalışmalarına aktif bir şekilde devam edilmektedir. Büyük Ayasofya Camii'nde bir inceleme yapılmış ve herhangi bir hasar görmeden kurtulduğu görülmüştür. Sultan, felaketten zarar görenlere para ve erzak dağıtılmasını emretti.- Reuter.” (The Times, 13 Temmuz 1894, s.5)

Muhabir İzlenimleri

10 Temmuz'daki sarsıntının etkilerini bildiren hasar tespiti mahiyetindeki haberlerin ardından, muhabirlerin deprem sonrası İstanbul'da yaşananlara dair izlenimlerini kendi tecrübeleriyle beraber aktardıkları haberlerde ise ilginç detaylar yer alıyordu. İlk olarak, deprem anında yaşadıkları ve depremin hemen ardından Pera'da yaşanan paniği anlattığı gözlemleriyle ilgili *Standard* gazetesi muhabirinin “Ciddi Can Kaybı” başlıklı haberi şöyleydi:

“KONSTANTİNOPOLİS'TE DEPREM

CİDDİ CAN KAYBI. (Muhabirimizden PERA, Salı Öğleden Sonra.)

Bugün saat on ikiyi çeyrek geçe Konstantinopolis korkunç bir depremle sarsıldı. O sırada, Osmanlı Bankası'nın yemek salonundaydım; bu salon, söz konusu kurum tarafından işgal edilen yüksek bir binanın zirvesinde yer almaktadır. Birdenbire tüm yapı en şiddetli şekilde sağa sola sallandı. Diğerleriyle birlikte aceleyle merdivenlere yöneldim. O sahneyi asla unutmayacağım. O anda bir başka şiddetli sarsıntı daha oldu ve her an devasa binanın yıkılıp, dehşete düşmüş personeli yıkıntılarının içine gömmesini bekledim. Sokağa ulaştığımda, olağanüstü bir manzara vardı. İnsanlar yüzlerindeki dehşet ifadesiyle her yöne koşuşturuyorlardı; herkes şehrin diğer mahallelerindeki felaketlerden bahsediyordu ve arabalar, yakınlarının başına gelebileceklerden endişe duyan babaları, kocaları ve kardeşleri Pera'daki ve banliyölerdeki ev-

lerine götürmek için tutuluyordu. Galata'daki Bankalar ve diğer finans kuruluşları, çalışanları tarafından terk edildiğinden, hemen kapatıldı ve tüm esnaf kepenklerini indirmeye başladı. Her açık alan, evlerine tekrar girmeye korkan insanlarla dolup taşıyor. Pera'dan geçerken, Petits Champs'daki ünlü halk bahçesine girdim. Paniğe kapılmış sakinlerle dolu ve muhtemelen bütün gece burada kalacaklar. Galata'da, Borsa yakınlarında bir bina çöktü ve sokaklar yıkılmış telgraf direkleri ve kopmuş telleriyle dolu. Bu notu yazarken bana İstanbul'da [Stamboul] çok fazla mal ve can kaybı olduğu, özellikle çarşıların zarar gördüğü haberleri ulaştı, ancak zaman henüz bu ifadeleri doğrulamama izin vermedi. Banka merdivenlerinden inerken, İstanbul'un sis ya da tozla kaplı olduğunu fark ettim. Bu sabah, ikinci ve üçüncüsü en şiddetlileri olmak üzere toplamda üç farklı sarsıntı hissedildi ve her birine, ilk başta yıkılan binaların gürültüsü sandığım yüksek bir gümbürtü eşlik etti. Bir avukat bana deprem olduğu sırada Rus Mahkemesinde savunma yaptığını söyledi. Davayla ilgilenen yargıç ve avukatlar dehşet içinde binadan kaçmışlar ve mahkeme bugün de devam etmemiş. Daha sonra İstanbul çevresinde bir gezinti yaptım. Boğaz'ın bu tarafında olduğu gibi, tüm dükkânlar ve ofisler kapalı ve sokaklardaki insanlar sarsıntılarla ilgili izlenimlerini paylaşıyorlar. Çarşılar kapalı ve bana verilen bilgiye göre zaptiye nazırı bizzat orada bulunarak yaralıların ve ölülerin taşınmasına nezaret ediyor ve sahipleri tarafından aceleyle terk edilen değerli malların güvenli bir şekilde muhafaza edilmesini sağlıyor. Birkaç minare yere yıkılmış ve sokaklarda evlerin cephelerinden kopan küçük tuğla ve harç yığınları görülüyor. Şehir şu anda ilk korkuyu yavaş yavaş atlatıyor, ancak çok sayıda insan depremin tekrarlanmasından korktukları için bu gece dışarıda kalacak.” (The Standard, 11 Temmuz 1894, s.5)

Ertesi gün, yani 12 Temmuz'da da *Standard* muhabirinin izlenimleri aktarılmaya devam ediyordu. Muhabir, Pera ahalisinin korkudan evlerine girmeyip geceleri park ve bahçelerde yatıklarını belirtiyor ve en çok zararı depremin merkez üssüne en yakın yerleşim yeri olan Prens Adalarının gördüğünü ifade ediyordu. Panikle her iki yönde kaçışanların Galata köprüsünde neden olduğu izdihamı da “unutulmaz bir manzara” şeklinde tasvir eden muhabir, insanların denizde daha güvende olacaklarını düşünerek vapurlara hücum ettiklerini söylüyordu. Telgraf hatlarının kesilmesinden ötürü diğer vilayetlerle olan muhaberenin koptuğu ve diğer şehirlerdeki hasar hakkında bilgi alınamadığını da bildiriyordu. Son olarak ise şayet sarsıntı biraz daha uzun sürmesi halinde “Konstantinopolis'in harabeye döneceğini” iddia ederek şehrin büyük bir yıkımdan ucuz kurtulduğunu ifade ediyordu. (The Standard, 12 Temmuz 1894, s.3)

16 Temmuz tarihli *Daily News*'da ise gazete muhabiri, 13 Temmuz tarihli *Times*'ın haberinde yer aldığı gibi, ufak çapta olsa da depremin ardından Yeşilköy kıyılarında tsunami dalgalarının görüldüğünü söylüyor ve Sivriada ile Yassıada'nın ise sarsıntı esnasında kısmen denize batmalarıyla yapılarının değiştiğini ifade ediyordu. (Daily News, 16 Temmuz 1894, s.3)

Standard gazetesinin bu sefer Paris muhabirinden gelen 19 Temmuz tarihli haber ise deprem dalgalarını ölçmek üzere geliştirilen aletin İstanbul depremini üç bin kilometre mesafedeki Paris'ten ölçtüğü iddiasını bildiriyordu. Depremleri ölçme hususunda bu tarihte sismik araştırma teknolojisinin ne durumda olduğunu gösteren bu haber ilgi çekiciydi:

“TÜRKİYE'DE DEPREM, (MUHABİRİMİZDEN), PARİS, Çarşamba Gecesi.

Parc St. Maur Meteoroloji Gözlemevi Müdürü Mösyö Moureaux, İstanbul'daki depremle ilgili olarak bazı ilginç gözlemlerde bulunmuştur. Bu gözlemevinin

manyetograf eğrisi, depremden on altı dakika sonra kayda değer bir bozulma göstermiştir. Dolayısıyla manyetik dalga, Konstantinopolis'i Paris'ten ayıran üç bin kilometrelik mesafeyi saniyede 3.125 metre hızla kat etmiştir ki bu hız, sestem on kat daha fazladır. Cihazın eğrisini etkileyen, şokun kendisi tarafından üretilen mekanik bir etki değil, kesinlikle manyetik bir dalgaydı. Bu durum, tamamen benzer ancak manyetik olmayan bir aygıtın en ufak bir şekilde etkilenmemiş olmasıyla kanıtlanmıştır. Yerçekimi değişimlerini gösteren aygıt hafif bir sarsılma yaşamıştır.” (The Standard, 19 Temmuz 1894, s.5)

Muhabirlerin deprem anı ve hemen sonrasında yaşananları anlattıkları telgraflarının yanı sıra esasen İstanbul ahalisinin depreme verdiği tepkilerle alakalı izlenimleri dikkat çekicidir. Bunlardan birkaçı kayda değer kültürel gözlemler ihtiva etmektedir. Örneğin, öğle ezanı vaktinde meydana gelen sarsıntı üzerine *Pall Mall Gazette* muhabirinin gözlemleri, Müslüman Türklerle gayrimüslimler arasındaki depreme karşı yaklaşım farkını aktarmasını sağlıyordu:

“...İstanbul'da [Stamboul] sarsıntılar çok şiddetli olmuş ve çok sayıda bina yıkılmış ya da sonradan yıkılmak zorunda kalmıştır. Ancak burada Müslümanların katı kaderciliği onları ayakta tuttu ve Hıristiyan komşularının dehşetini küçümseyici bir şaşkınlıkla izlediler. 'Hıristiyanların Tanrısı gerçekten de Muhammed'in Tanrısından daha mı güçsüzdü?' Deprem öğle namazı ya da 'Ezan' saatinden hemen sonra başladı ve ilk sarsıntı anında müezzinler minarelerden hâlâ müminleri namaza çağırıyordu. Müezzinlerin 'Tanrı uludur' haykırışı kulaklarında çınlarken, Yüce Tanrı'nın kendileri için ne hazırladığını görmek için huşu ve teslimiyetle bekliyorlardı.” (Pall Mall Gazette, 16 Temmuz 1894, s.3)

Aynı şekilde *Daily News* muhabiri de Türklerle gayrimüslimler arasındaki davranış farkını vurguluyordu. Özellikle iki farklı kültür ve zihniyet dünyasını temsil eden “İstanbul ile Pera”nın mukayesesine odaklanan muhabir, ayrıca Türk halkının tavırlarını, yerli gayrimüslimlerle de karşılaştırırken büyük bir yıkıma uğrayan Kapalıçarşı'nın vaziyetiyle beraber Rus Büyükelçisi Nelidoff'un deprem sırasında yaşadıklarını da aktarıyordu.

“KONSTANTİNOPOLİS DEPREMİ. Muhabirimizden, Pazar.

İstanbul'da [Stamboul] güne uyananlar, depremin yol açtığı tahribat kadar Müslüman halkın gösterdiği soğukkanlılıktan da etkileniyor. Depremden hemen sonra halk olağan işlerine dönerken, Pera ve Galata'da depremin ertesi günü bile tüm dükkanlar kapalı ve sokaklar büyük ölçüde terk edilmiş durumdaydı.

Kapalıçarşı büyük ölçüde harabeye dönmüş olup, önemli ölçüde can kaybı olmasından endişe edilmektedir. Okuyucularımızın çoğunun bildiği gibi Kapalıçarşı, birkaç dönümlük bir alanı kaplayan ve çatısı kâgir olan büyük bir kapalı çarşıdır. Bu çatı birçok yerde çökmüştür ve enkaz altında kalan insanların sayısını kesin olarak tespit edebilmek için enkazın temizlenmesi biraz zaman alacaktır. Çarşıdaki tüccarlar çoğunlukla Yahudi ve Ermenilerden oluşuyor, ancak bu dünyanın mallarına olan sevgileri bile eridi ve bir kuruş için saatlerce pazarlık yapan adamlar, ilk sarsıntıda her şeyi bırakıp kaçtılar.

Şehrin eski anıtları şaşırtıcı derecede az hasarla kurtulmuştur. Şu anda tespit edilebildiği kadarıyla, Ayasofya Camii'nde kayda değer bir hasar yoktur. Aynı bölgede bulunan Aya İrini Kilisesi de çok az hasar görmüştür. Şu anda silah deposu olarak kullanılan bu kilisede, Rus Büyükelçisi ve beraberindekilerden

oluşan bir gezgin grubu bulunuyordu. İlk şokta Ekselansları, Mösyö de Neli-doff'un güven mektubunu aldığı güçten daha büyük bir gücün huzurunda olduğunu anladı ve maiyeti tarafından takip edilmek üzere aceleyle binayı terk etti... "(Daily News, 16 Temmuz 1894, s.5)

Daily News muhabiri, diğer gazete muhabirlerinden farklı olarak depreme karşı insan davranışlarını tasvir etmede daha duyarlı ve mâhirdi. 24 Temmuz'da yayınlanan yazısında, müslim ve gayrimüslim ahalinin tepkileriyle ilgili daha ilginç anekdotlar yer alıyordu:

"...Ahşap binalar neredeyse hiç zarar görmemiştir. Aşağı yukarı sallandılar, sağa sola sallandılar ama sağlam kaldılar. Depremin yol açtığı hasarlar, abartıya gerek bırakmayacak kadar kötüdür. Belki de en çok acınması gerekenler zavallı Rumlar. Bu irkin çalışkan ana emekçileri, aççı, tezgâhtar, gündelikçi ya da çarşı esnafı olarak hayatları boyunca biriktirdikleri paraları bir araya getirerek küçük bir ev inşa ederler. Bu evler mümkün olduğunca ucuza inşa edildiğinden, en çok zarar görenler de onlar oluyor. Dün Büyükkada'da düzenlenen bir dini ayine katılan bu sınıftan yüzlerce kişinin, felaketin tekrarlanmasını önlemek için Aziz George'un yardımını istediklerini gördüm ve onların bu konudaki ciddiyeti, samimiyetlerinin en güçlü göstergesiydi. Bu toplantıda, depremin kiliseyi ihmal ettikleri için Hıristiyanlara ilahi bir uyarı olduğu, ancak kiliselerin özel olarak zarar gördüğü gerçeğinin tam tersi bir sonuca yol açabileceği şeklindeki olağan yorumu duydum. Fakat bu teorilerin hiçbiri, -eğer bir Türk ise- sokaktaki adama uygun değildir. Bunlardan biri, kendi ırkını yaraladığımızı, çünkü davranışlarında çok fazla Avrupalı olduklarını -kendi ifadeyiyle çok fazla 'alafranga' olduklarını- ciddi bir şekilde savundu....

Eski kafalı Türklerin kismete ya da kadere olan inancı, bu olayda çok çarpıcı bir şekilde ortaya çıktı. Yaşlı bir adam birkaç Türk, Ermeni ve Rum ile birlikte tiftik ayıklıyordu. Bina şiddetle sallanmaya başladığında, Hıristiyanlar akıllıca davranarak sokağa kaçtılar. Yaşlı Türk ciddiyetle işine devam etti ve dindaşlarına şöyle dedi: 'Şu gâvurlara bakın; Tanrı'dan kaçabileceklerini sanıyorlar.'" (Daily News, 24 Temmuz 1894, s.5.)

Muhabir izlenimleri bahsinde son olarak, yine *Daily News* muhabirinin günümüzde de geçerliliğini koruyan, Türk halkının, esasında sadece felaketselere karşı geliştirdiği değil, genel olarak hayata bakış açısını özetleyen "tarihten bir uyarı" mahiyetindeki gözlemi de dikkate şayandı:

"Muhabirimizden, 31 Temmuz, Konstantinopolis.

...Çadırlar, ahşap ve halıdan yapılmış derme çatma gecekondular, her ne kadar güzel görünseler de hızla yok oluyor ve insanlar, tarihin, bu tür şiddetli sarsıntılar arasında genellikle yaklaşık bir yüzyıl olduğu ve bir sonrakinin kendilerini ilgilendirmeyeceği düşüncesiyle kendilerini rahatlatarak evlerine dönüyorlar." (Daily News, 7 Ağustos 1894, s.6)

İngiliz Yardım Kampanyası

İngiliz gazeteleri, sadece 10 Temmuz depremi ardından yaşananlarla ilgili malumatı yansıtmakla kalmıyor ayrıca büyük hasara yol açan depremden etkilenen felaketsedeler için de yardım taleplerini İngiliz kamuoyuna ulaştırmada aracı rol üstleniyordu. Depremin neden ol-

duğu yıkım ve hasarın tespitinin yapıldığı ilk haftadan sonra İngiliz gazeteleri, daha ziyade mağdur durumda olan İstanbul ahalisi için bir yardım kampanyası düzenlenmesi mevzusuna odaklanıyordu.

17 Temmuz'da *Times*'ta yayınlanan Reuter ajansının haberine göre depremin İstanbul'da yarattığı maddi hasar 6 milyon pound civarındaydı. Bu hasar, poundun bugünkü satın alma gücüyle, yaklaşık 975 milyon pounda, yani yaklaşık 45 milyar liraya tekabül ediyordu. Aynı haberde hasar tespiti için bir komisyonun kurulduğu ve Osmanlı Bankası'nın depremden zarar görenlerin yararlanması için Osmanlı Hükümeti tarafından talep edilen çeyrek milyon liralık bir avans verdiği de yer alıyordu. Ayrıca Kraliçe Victoria'nın İngiliz Büyükelçisi Sir Philip Currie aracılığıyla Sultan Abdülhamid'e gönderdiği geçmiş olsun mesajının memnuniyetle karşılandığını aktaran haberde, Lady Currie'nin büyükelçilikte vereceği partiyi iptal ettiği de bildiriliyordu. (*The Times*, 17 Temmuz 1894, s.5)

Ertesi gün yine *Times*'ta, Sultan Abdülhamid'in depremzedeler için yardım kampanyası başlattığı ve bu kampanyaya, 1.500 lira bağışladığı (bugünkü değeri yaklaşık 250 bin pound, 11 milyon lira), Fransız Büyükelçisi Mösyö Cambon'un da taziyelerini ileterek 500 pound bağışladığı haberi yer alıyordu. (*The Times*, 18 Temmuz 1894, s.5)

İngiliz halkı ise depremzedelere yardım için "muhteşem sonuçları" olan, tıpkı "on yedi yıl önce Rus Savaşı" (93 Harbi) sırasında düzenlendiği gibi bir kampanyanın başlatılmasını istiyordu. Aynı gün, bu sefer *Daily Telegraph* gazetesinde City of London Lord Mayor'ı (Londra Belediye Başkanı) Sir Edgar Vincent'e Londra'da bir yardım kampanyası düzenlenmesi için İngiltere taşrasında yer alan Esher, Surrey'den gelen bir mektup aynen yayınlanıyordu:

"Lordum, Konstantinopolis ve çevresindeki şehirlerin başına gelen felaket, çok sayıda ve yoksul bir nüfus üzerinde yaygın bir sıkıntıya işaret ediyor. Osmanlı Hükümeti, daha şiddetli acı çekenlere yardım etmek ve hükümet yardımının ulaşamadığı ev ve binaların yeniden inşası için 250.000 liralık bir fon oluşturmuştur, fakat yetkililerin elindeki fonlar zorunlu olarak sınırlıdır. Başta Londra Belediyesi olmak üzere İngiliz halkının cömertliği, on yedi yıl önce Rus Savaşı'nda yaralananlara yardım konusunda muhteşem sonuçlar vermiştir. Şimdiki durumun gerekliliklerinin o zamankinden daha az acil olmadığını hissediyorum ve son depremlerden zarar görenlere yardım için Mansion House'da himayeniz altında bir yardım kampanyası başlatılırsa, tepkinin İngiliz halkının tüm acı çekenlere sempatisini ve Türk İmparatorluğu ve halkına olan dostluğunu bir kez daha kanıtlayacak şekilde olacağına inanıyorum." (*The Daily Telegraph* 18 Temmuz 1894, s.7)

Osmanlı Bahriye'sinde paşalığa kadar yükselen İngiliz denizci Woods Paşa'nın (Henry Felix Woods) Londra Belediye Başkanı'na yardım talebinde bulunmak için İstanbul'dan gönderdiği mektup da aynı gazetede yayınlanıyordu:

"Yıkıntılar üzerinde uyuyan binlerce insan var ve birçoğu da ihtiyaç maddelerinden yoksun. Burada, Konstantinopolis'te maddi kaybın manevi etkisi yeterince kötü, ama Marmara'nın ötesinde ve Ankara'ya doğru yıkım korkunç. Adapazarı kasabası harabeye dönmüş durumda ve İzmit'e kadar birçok köye çadır ve yiyecek yardımı yapılabiliyor, ancak sefaletin ve yokluğun ciddi bir şekilde giderilmesi için bu çabaların yurtdışından mümkün olan her türlü yardımla desteklenmesi gerekiyor." (*The Daily Telegraph* 18 Temmuz 1894, s.7)

Londra Belediyesi'nin yardım kampanyası başlatacağı duyurulmasına rağmen İstanbul'daki İngiliz cemaatinin henüz bundan haberi olmamıştı. Onlar da yaşanan felaket karşısında İstanbul'daki depremzedelere yardımcı olmak üzere kolları sıvamışlardı, fakat ihtiyaçların çok büyük olması karşısında imkânları yetersiz kalınca, Londra'da bir yardım kampanyası düzenlenmesini talep etmek üzere 21 Temmuz'da, Lord Belediye Başkanı'na hitaben yazılmış İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odası Başkanı J. W. Whittall imzalı bir mektup gönderme kararı almışlardı. İngiliz Büyükelçisi Sir Philip Currie de dışişleri bakanlığına aynı talebin yer aldığı bir yazı yazıyor ve bir İngiliz dışişleri yetkilisi de bu talebin uygun görüldüğünü belirten bir mektubu Belediye Başkanı'na hitaben kaleme alıyordu. Bu mektuplar, *Times*'ın 26 Temmuz tarihli sayısında aynen neşredileceklerdi.

“KONSTANTİNOPOLİS'TE DEPREM.

Belediye Başkanı, Konstantinopolis'teki depremle ilgili olarak aşağıdaki mektupları almıştır:

“Türkiye İngiliz Ticaret Odası, Konstantinopolis, 21 Temmuz 1894.

Lordum, katınıza yaptığım başvuruda, Majestelerinin Büyükelçisi ve bu bölgelerdeki İngiliz kamuoyu tarafından desteklenerek, geçen hafta bu şehri ve çevresini kasıp kavuran ve yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesine, binlerce binanın yıkılmasına, ticaretin durmasına ve en korkunç sıkıntılara neden olan son depremden zarar görenler lehine bir bağış kampanyası başlatılması için Lorduma saygıyla yalvarıyorum. Bu oda tarafından yerel bir yardım kampanyası başlatılmış olup, bu kampanyaya Majestelerinin Büyükelçisi 50 pound, şu anda burada bulunan Hamilton Dükü 25 pound ve şahsım da 50 pound bağışta bulunmuştur; ancak ne yazık ki buradaki İngiliz cemaati o kadar küçüktür ve pek çok üyesi de depremden o kadar ciddi zarar görmüştür ki, bu yardımdan fazla bir şey beklenemez. Verilen tüm meblağların, Majestelerinin Başkonsolos Vekili W. H. Wrench, Esq., C.M.G.; Malta cemaatinin başı Dr. Mizzi ve ben-denizden oluşan bir komite tarafından dağıtılması önerilmektedir. Özellikle Lord Hazretlerinin İngiltere'nin hayırseverliğine yapılan bu çağrıya kulak tıkamayacağını umuyorum. Saygılarımla.’

J. W. WHITTALL, Başkan.”

“Dışişleri Bakanlığı, 24 Temmuz,

‘Sayın Belediye Başkanı, Majestelerinin İstanbul'daki Büyükelçisinden, son depremlerde zarar görenlere yardım amacıyla bağış toplanması için Ticaret Odası Başkanı tarafından size bir çağrıda bulunulduğunu bildiren bir telgraf alındığını Lord Hazretlerine bildirmekten onur duyarım. Ekselansları bu felaketin yol açacağı sıkıntının çok büyük olacağından korkuyor ve bu çağrının Majestelerinin Büyükelçiliğinin tam mutabakatına ve desteğine sahip olduğu ve toplanabilecek herhangi bir meblağın dağıtımı üzerinde sıkı bir denetim uygulanacağı konusunda Lord Hazretlerini temin etmemi rica ediyor. Sir Philip Currie'ye cevaben, lordunuzun bu amaçla bir bağış kampanyası başlattığını ve önemli miktarda bağış yapıldığını bildirdim, ancak durumun aciliyetine ilişkin olarak İngiliz Büyükelçiliği'nden bu belgeyi almanızın faydalı olabileceğini düşünüyorum.’

İtaatkâr hizmetkârınız, Kimberley.” (The Times, 26 Temmuz 1894, s.8)

19 Temmuz'da *Times* gazetesinde İngiliz hükümeti nezdindeki Yunan Maslahatgüzarı Athos Romanos da Londra Belediye Başkanı'na İstanbul'daki soydaşları Rumlar, Türkler ve Ermeniler için yardım etmek üzere 50 pound bağışlayarak kampanyaya katılıyordu. Londra Belediye Başkanı ise fona 21 pound bağışlıyordu. (The Times, 19 Temmuz 1894, s.8)

24 Temmuz tarihli *Times*'ta yardım kampanyasına bağış yapanlar duyurulmaya devam ediliyordu. Listede ünlü banker ailesi Rotschildler de vardı: Ailenin Londra'daki reisi Nathan Mayer Rothschild ve oğulları 500 pound ve Paris'teki Rothschild kardeşler de 500 pound bağışlamıştı. (The Times, 24 Temmuz 1894, s.10)² İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Sir Philip Currie ise 50 pound bağışlayarak İstanbul'da ikamet eden İngilizler ve Levantenler arasında başka bir kampanya daha başlatıyordu.

“TÜRKİYE'DEKİ DEPREM, (Muhabirimizden.), Konstantinopolis, Pazar.

İngiliz Büyükelçisinin girişimiyle, İngiliz toplumunun üyeleri arasında depremden zarar görenlere yardım amacıyla bağış toplamak üzere bir komite oluşturuldu ve Ekselansları 50 poundluk bir bağışla listenin başında yer alıyor. Bununla birlikte, yerel olarak ne kadar toplanırsa toplansın, mevcut sıkıntıyı kısmen hafifletmek için bile tamamen yetersiz olacağı düşünülmektedir; bu konuda, Edirnekapısı yakınlarındaki İstanbul'un [Stamboul] bir mahallesinde onlarca evin oturmaya elverişsiz olduğu için yıkıldığı gerçeğinden bir fikir edinilebilir. Yetkililerin bu sayıyı gizleme çabalarına rağmen, binden fazla kişinin bu korkunç sarsıntı sırasında hayatını kaybettiği artık açıkça tespit edilmiştir. Bu koşullar altında Komite, Lord Mayor'a acil bir çağrıda bulunmuştur.” (The Standard, 23 Temmuz 1894, s.5)

Aynı zamanda *Standard* gazetesinin İstanbul muhabiri, yardım ve bağışların ne denli elzem olduğunu belirtmek üzere depremin yol açtığı yıkımı ve neden olduğu can kaybını bildiriyordu. Ona göre Osmanlı Hükümeti, gerçek sayıları gizlemeye çalışıyordu. Hayatını kaybedenlerin sayısı binden fazlaydı.

Ayrıca Sultan Abdülhamid de depremedelere büyük meblağlarla bağışta bulunmaya devam ediyordu. İstanbul'da düzenlenen kampanyaya, Abdülhamid'in 5.000 liralık (bugünkü kurla yaklaşık 735 bin pound, 32 milyon lira) bir bağışta daha bulunduğu ve Osmanlı Bankası'na da aynı miktarda bir meblağ verdiği bildiriliyordu. (The Times, 24 Temmuz 1894, s.5)

İngiltere'de yardım kampanyası düzenlenmesinde önemli rol oynayan İngiliz gazeteleri gibi Fransa'da da yardım için *Le Figaro* ve *Gaulois* gazetelerinin öncülüğünde bir kampanya düzenleniyordu. Paris muhabirlerinden gelen haberlere göre, teşkil edilen “Yardım Komitesi” yönetim kurulunu belirlemiş ve iki alt komite daha seçmişti. Bu iki komiteden biri bağış toplamak, diğeri ise toplanan yardımları mağdurlara dağıtmakla görevliydi. Komite üyelerini her biri 50 frank bağışta bulunmuşlardı. (Daily News, 28 Temmuz 1894, s.5) Ayrıca Yardım Komitesi, kampanya yararına balo ve tiyatro gösterileri düzenleme kararı da almışlardı. (The Times, 28 Temmuz 1894, s.5)

Londra'daki kampanya üzerinden gönderilen parayla birlikte İstanbul'da toplanan meblağı deprem bölgesindeki ihtiyaç sahiplerine dağıtmakla yükümlü olan İstanbul'daki komite, bir ay boyunca birçok ihtiyaç sahibine yardımda bulunmuştu. 27 Ağustos tarihinde komite

² Rothschildlerin yanı sıra Londralı banker ve iş adamlarından Ralli kardeşler 100 pound, Zarifi kardeşler şirketi 25 pound, Fanny Zarifi 25 pound, P. P. Rodocanachi 20 pound, A. Balli 25 pound ve Vagliano kardeşler ise 100 pound bağışlıyordu.

başkanı James Whittall, şimdiye kadar gönderilen yardımların nasıl ve nerelere harcandığıyla ilgili ayrıntılı bir raporu ihtiva eden bir mektubu Londra Belediye Başkanı'na gönderiyordu. Aynı zamanda toplanan meblağın tükenmesine karşın komiteye, hâlâ çok sayıda yardım başvurusunda bulunduğundan daha fazla bağış toplanmasını da istiyordu. Söz konusu mektup, 1 Eylül'de *Times*'ta yayınlanacaktı:

“Türkiye'deki Depremler

Belediye Başkanı dün aşağıdaki mektubu aldı:

“Türkiye İngiliz Ticaret Odası, (Konstantinopolis, 27 Ağustos 1894). Sayın Belediye Başkanı, İstanbul depreminin kurbanları için bağışlanan meblağı dağıtma işimizin sonuna yaklaştığımızdan, çalışmalarımız hakkında Lord Hazretlerine bazı ayrıntılar vermeyi görev sayıyoruz. Şimdiye kadar, Lord Hazretlerinin 1.750 poundluk havalesi ile yerel olarak bağışlanan miktarla beraber yaklaşık 2.260 pound topladık. Bu miktarla yıkık ya da hasarlı evlerin onarımına girişmek mümkün değildi. Konstantinopolis şehri, Yeşilköy civarı ve Adaları kapsayan bölgemizde bu evlerin sayısı birkaç bini bulmaktadır. Bu nedenle yardım alanımızı, depremden zarar gören ve aynı zamanda yoksul olan ve günlük ekmeklerini dahi kazanamayan yaşlılar, hastalar, dullar ve yetimlerle sınırlandırmaya karar verdik ve her aile için en fazla 5 lira (90 şilin) olarak belirledik. Ancak bu meblağa sadece birkaç istisnai durumda ulaşılabilir. Şimdiye kadar 876 aileye yardımda bulunduk. Bunlardan yedisi İngiliz ya da Maltalı, 297'si Müslüman, 156'sı Ermeni, 276'sı Rum ve 136'sı Yahudi'dir. Ayrıca, yerel komiteler tarafından dağıtılmak üzere 24.300 ekmek için ödeme yaptık. Şimdiye kadar mağdurlara nakit ödemeler ya bizzat kendimiz ya da tarafımızdan onaylanan gönüllüler tarafından yapıldı. Bu şekilde fon hiçbir ekstra masraf yapılmadan kullanılmıştır. Edindiğimiz deneyim, ticaretin merkezi olan hasarlı pazarların kapatılmasıyla evsiz ve büyük ölçüde işsiz kalan nüfusun büyük bir kısmının şu anda olduğu gibi büyük acılar çekmesinin, sert havalara başladığında büyük ölçüde artacağı kanaatine varmamıza yol açıyor. Elimizde kalan bakiye şu anda 200 poundun altında ve bu miktarı kat kat aşacak yardım dilekçeleriyle boğulmuş durumdayız. Majestelerinin Büyükelçisinin onayı ile komitemize G. Gatheral, H. Silley ve G. Cuppa'nın eklenerek altı üyeye çıkarıldığını da belirtmek isteriz. İtaatkâr hizmetkârlarınız, J. W. Whittall, Türkiye İngiliz Ticaret Odası Başkanı; William H. Wrench, Majestelerinin Konsolosu ve Başkonsolos Vekili.”

Yardım çalışmalarının son bulduğu Ekim ayının sonunda ise Whittall, son mektubundan sonra Mansion House'ta toplanan bağışların dağıtımıyla ilgili Londra Belediye Başkanı'na bu sefer nihai raporunu sunuyordu:

“Dün Belediye Başkanı, Türkiye'deki depremlerden zarar görenlere yardım amacıyla Mansion House'da toplanan son fonla ilgili olarak aşağıdaki mektubu aldı: “Türkiye İngiliz Ticaret Odası, Konstantinopolis, 22 Ekim 1894. Sayın Belediye Başkanı, 10 Temmuz depreminden zarar görenlere yardım amacıyla toplanan fonu yönetme görevimizi tamamladıktan sonra, makbuz ve harcama hesaplarımızı iletmekten onur duyarız. Lord Hazretleri 1.969 pound 13 şilin 6 pennynin 1.607 aile arasında paylaştırıldığını gözlemleyecektir. Bunlar, İstanbul ve civar köylerdeki en yoksul mağdurlardı. Müslümanlara, Rumlara, Ermenilere, Yahudilere, Katoliklere ve Protestanlara ihtiyaçları oranında yardım edildi ve her aileye verilen miktar küçük olmasına rağmen, acılarının erken ve

en kritik aşamasında ellerine geçti ve böylece minnettarlıklarını dile getirdiler. Para, ya bizzat kendimiz ya da güvenimizi kazanmış gönüllüler tarafından dağıtıldı ve dağıtım sırasında yapılan hiçbir masraf bu fona yansıtılmadı. Ayrıca açlık çeken insanlar için 45.900 somun ekmeğin satın alındığı ve 163 poundu Konstantinopolis'teki yedi hayır kurumu arasında paylaştırdık. Bu kurumlar, bağışımızı depremden zarar gören muhtaç insanlara yardım etmek ya da bu parayla zarar gören kendi imarethanelerini ve yetimhanelerini onarmak için kullanmayı taahhüt ettiler. Bu son yazışmamız olacağından, Lord Hazretlerinin İngiliz kamuoyuna yaptığı etkili çağrıdan kaynaklanan önemli yardımlar için, yardım edilenlerin yanı sıra bizim de Lord Hazretlerine teşekkürlerimizi iletmeğe istiyoruz.” (The Times, 30 Ekim 1894, s.3)

İngiliz yardım komitesi, Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi, Katolik ve Protestan, toplamda 1.607 aileye yardımda bulunmuş ve 45.900 somun ekmeği de depremedelere dağıtmıştı. Kalan 163 poundu ise yedi farklı hayır kurumuna paylaştırarak faaliyetlerini sonlandırıyor. Neticede, İngilizler Eylül ayına kadar devam eden ilk kampanyada 2.260 pound, ikinci kampanyada ise 1.970 pound toplamışlardı. İki kampanyanın toplamında 4.230 pound bağış İstanbul'daki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştı. Bugünkü satın alma gücüyle yaklaşık 685 bin pound ve yaklaşık 30 milyon Türk lirasına tekabül eden bu meblağ, İngiliz kamuoyunun kampanyaya ilgisini göstermektedir.

Buna mukabil *Standard* gazetesinin 30 Ekim tarihli sayısında, Osmanlı hükümetinin düzenlediği kampanyaya hayırseverlerce yapılan bağışların mağdurlara dağıtılmadığından şikâyet ediliyordu. *Standard*'a göre hükümet, 60 bin lira bağış toplamıştı ama bunun yalnızca 17 bini ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştı. Yardımlar daha çok Müslümanlara yapılmış gayrimüslimler ise hemen hemen hiç yardım alamamıştı. Gazete, paranın daha çok yıkılan veya hasar gören kamu binaları ve camiler için kullanılacağını iddia ediyordu. Buna karşın İngiliz Yardım Komitesi, Türk hükümetinin engellemelerine ve hatta toplanan yardıma el koymak istemesine rağmen hiçbir ayırım gözetmeden toplanan bağışların tamamını ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştı. (The Standard, 30 Ekim 1894, s.5) Abdülhamid idaresini doğrudan hedef alan bu haberden sonra *Standard* gazetesinin Osmanlı topraklarına girişi yasaklanacaktı. (Özkılıç, 2011, s.276) Böylece *Standard* gazetesinde yer alan bu haberle beraber İngiliz basınında 1894 depremi ile ilgili yayınlar son buluyordu.

Sonuç

Tarih yazımında birincil kaynak olarak gazetelerin kullanılması, ele alınan tarihî hadiselerin gelişimi hakkında günü gününe yazılan malumatı tarihçilerin değerlendirmesine sunması bakımından büyük bir imkân sağlamaktadır. Modern dönemde en önemli kitle iletişim aracı olarak temayüz eden basın müessesesi ve onun, periyodik haber alma ihtiyacı ve talebini karşılamaya yönelik formu olan gazeteler üzerinden tekil bir tarihî olayı tahlil etmek hem olayın aşamalarını kronolojik olarak daha keskin bir düzlemde takibine hem de hitap ettiği kitlenin veya kamuoyunun olay hakkında sığacağı sığacağına nasıl algıladığını tespit etmek bakımından son derece kullanışlıdır. Ayrıca diğer birincil ve ikincil kaynakların olayla alakalı verdiği bilgi ve yaptığı yorumları tenkit etmek konusunda da “aktüel tarih” ufkuna sahip olarak önemli bir kaynak grubu işlevi görmektedir.

Bundan başka depremin canlı tanıkları olan gazete muhabirlerinin deprem anı ve sonrasında yaşananlarla ilgili kaleme aldıkları gözlem ve izlenimleri sayesinde İstanbul ahalisinin yaşadıkları felakete verdikleri tepkileri görmek de mümkün olmaktadır. Osmanlı toplumuna

yabancı gözüyle bakan bu muhabirlerin dikkatlerini çeken, ilginç buldukları anekdotları içeren anlatıları, söz konusu bağlamda sadece bir gazete haberi değil, birincil öneme sahip tarihî metinler olarak da ele alınmalıdır. Son olarak ise İngilizlerin depremzedeler için düzenledikleri yardım kampanyasının detayları da gazeteler aracılığıyla takip edilebilerek orijinal bilgiler sağlanabilmektedir. Neticede bu bağlamda, ele alınan tekil tarihî olay olan 10 Temmuz 1894 depreminin, İngiliz gazetelerine nasıl yansıdığına odaklanılmasıyla depremin etkileri bakımından farklı ayrıntılara ulaşılması ve İngiltere özelinde olayın dikkat çeken farklı yönlerinin aktarılması hedeflenerek bu konudaki çalışmaların eksik kalan taraflarına katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda incelediğimiz İngiliz gazeteleri, depremin vuku bulduğu 10 Temmuz tarihinden itibaren yaşanan bu felakete büyük ilgi göstermiş ve depremzedelere yönelik yardım kampanyası başlatılması konusunda önemli rol oynamışlardır. Ayrıca İstanbul'da muhabirleri vasıtasıyla da deprem anı ve sonrasında yaşananlarla alakalı ilk elden bilgi sağlamışlardır. Ne var ki İngiliz gazetelerinde, deprem nedeniyle kaç kişinin öldüğü ve yaralandığı meselesi hakkında doğal olarak net bir bilgi mevcut değildir. Özkılıç'ın da ifade ettiği üzere Osmanlı arşiv belgeleri ve Osmanlı gazetelerinde de ölü ve yaralı sayısında net bilgilere ulaşılamamaktadır. Fakat depremden birkaç ay sonra depremzedelerin durumu ve sarsıntılarının yarattığı hasar hakkında bilgi veren "iane kayıtları"nda "161 ölü ve 378 yaralı" ifadesi defaatle zikredildiğinden resmi sayının bu şekilde tespit edildiği söylenebilir. (Özkılıç, s.44-51) İngiliz gazeteleri de hem Reuter haber ajansının hem de kendi muhabirlerinin tahminlerine sayfalarında yer vermişlerdir. Örneğin, *Daily Chronicle* 12 Temmuz'da "150" can kaybından söz etmektedir. İngiliz Ticaret Odası Başkanı Whitall, Londra'ya gönderdiği mektubunda "yüzlerce kişinin" öldüğünü bildirmiştir. Babiâli tarafından ülkeye girişi yasaklanacak olan *Standard* gazetesi ise depremden iki hafta sonra "binden fazla kişinin" hayatını kaybettiğini ifade etmiştir. Bu meselede, net sayıları tespit etme imkânına sahip tek merci olan Babiâli dışında, birbirinden farklı şekilde yuvarlama yöntemiyle ölü sayısını veren İngiliz gazetelerine itibar etmemek gerekir. Buna mukabil *Times* gazetesinin Reuter muhabirine dayanarak yaptığı 13 Temmuz tarihli haberinde ölü sayısı "110" olarak verilirken, bunun "resmi olarak açıklanan" sayı olduğu belirtilmiştir. Resmî açıklamaya rağmen muhabir, ölü sayısının çok daha fazla olduğu kanaatini de dile getirmiştir.

Son olarak, Abdülhamid devrinde sefaretlerin temel görevlerinden biri haline gelen dış basının titizlikle takibi ve özellikle Abdülhamid idaresine yönelik olumsuz haberlerin merkeze bildirilmesi, 1894 depremi özelinde de Londra Sefareti tarafından yerine getirilmiştir. Bu çerçevede *Standard* gazetesi hariç tutulduğunda, İngiliz basınının genel olarak konuyla ilgili olumsuz bir yayın politikası izlemediği müşahede edilmektedir. Hatta, Abdülhamid'in depremzedelerin yaralarını sarmak amacıyla yaptığı yüksek meblağlardaki yardımların, İngiliz kamuoyuna sitemle aktarıldığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ, S. (2011). 1894 Depremi ve İstanbul. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

KARAKIŞLA, Y. S. (2003). "Depremin Nedeni Petrol Arama Gemisi mi?" *Toplumsal Tarih*. 110/28-31.

ÜREKLİ, F. (1999). İstanbul'da 1894 Depremi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA.HR.MTV. 697/38.

Gazeteler

Daily News

Daily Telegraph

Edinburgh Evening News

London Daily Chronicle

Nottingham Evening Post

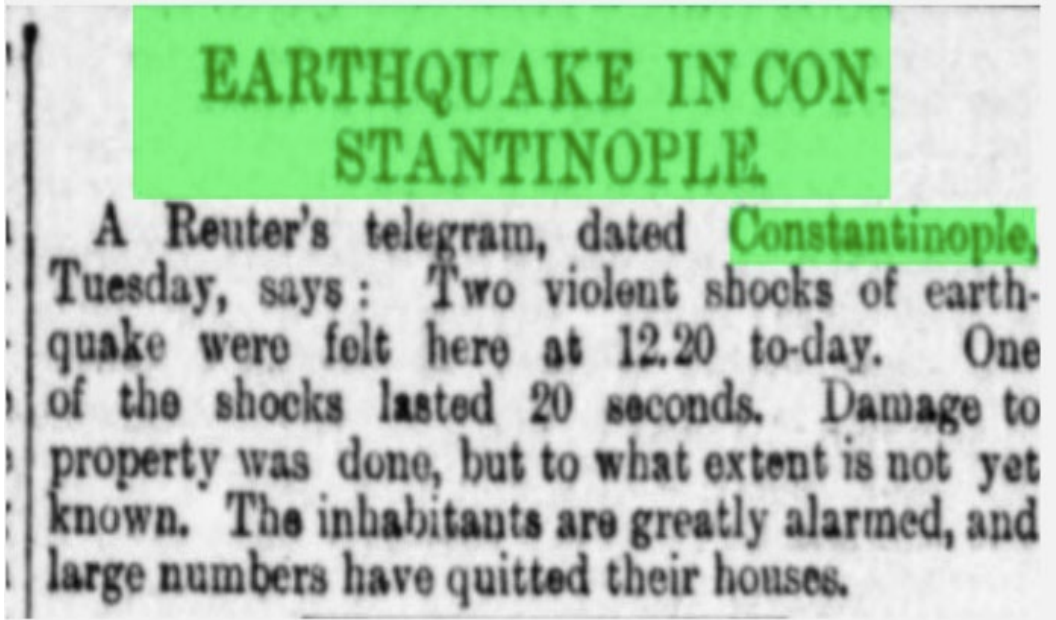
Pall Mall Gazette

The Times

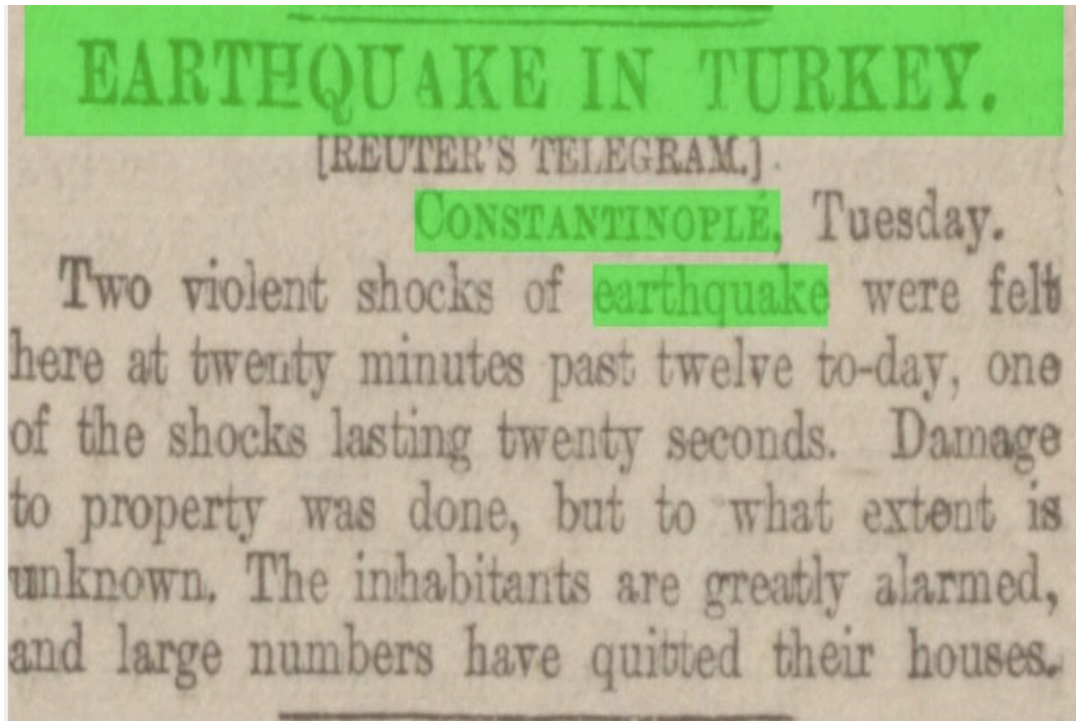
The Standard

EKLER

Ek-1.1: İngiliz basınında 10 Temmuz 1894 depremiyle ilgili ilk haberler. (Edinburgh Evening News, 10 Temmuz 1894, s.3.)

Ek-1.2: İngiliz basınında 10 Temmuz 1894 depremiyle ilgili ilk haberler. (Nottingham Evening Post, 10 Temmuz 1894, s.3.)

Ek-2: Londra Sefareti'nin "bedhahâne fikra" şeklinde tanımlayarak Hariciye Nezareti'ne bildirdiği haber. (London Daily Chronicle, 12 Temmuz 1894, s.

**TERRIBLE EARTHQUAKE AT
CONSTANTINOPLE.**
GREAT DAMAGE AND LOSS OF LIFE.
According to Reuter's Constantinople correspondent, there is scarcely a street in the city which does not show signs of the destructive effects of the earthquake, many of the old Turkish houses in Stamboul and the suburbs having been completely wrecked. The Grand Bazaar suffered severely. The vaulted roof of the jewellers' arcade fell in, causing a scene of indescribable panic and confusion, the merchants flying for their lives in all directions, leaving their valuable stock-in-trade scattered about among the débris of the fallen masonry. Nevertheless, many jewellers and passers-by were buried beneath the ruins. It will not be possible to say how many lives have been lost until the débris is cleared away, but it is estimated that about 150 persons must have perished. At Prinkipo, a favourite resort of the wealthier citizens of Constantinople, the Greek Orthodox Church and a large number of elegant villas and country residences were destroyed or seriously damaged, including some houses belonging to British residents. On the island of Halki nearly all the houses have been rendered uninhabitable. A portion of the Great Ottoman Naval College also collapsed, six students being killed and several injured. On the Island of Antigoni not a house has been left intact with the exception of the monasteries. At Pera four houses fell in, and many were damaged, the number of victims being five. At Galata the death-roll amounted to ten, including several women and children. The inhabitants are still camping out on the hills and in the public gardens and squares. Up to the present no Englishmen or Americans are reported to have been killed or injured.

Ek-4.1: Muhabir izlenimleri. (Daily News, 24 Temmuz 1894, s.5.)

that they would be imprisoned alive. Happily they all managed to escape. In reply to the pious observation to the Turk that he should thank Allah for his escape, he replied that he would do so a thousand times, but that never again would he venture into the prisons. The belief of the old-fashioned Turk in Kismet, or predestination, came out in one instance very strikingly. An old fellow was sorting mohair with several Turks, Armenians, and Greeks. When the building began to rock violently the Christians wisely ran to get into the street. The old Turk gravely continued his work and remarked to his co-religionists, "Look at those gjaours; they think they can run away from God."

Ek-4.2: Muhabir izlenimleri. (Daily News, 7 Ağustos 1894, s.6)

As we have had no shock for a week every one has plucked up courage, and is working with a will. Hundreds of persons, more or less well to do, are making an involuntary subscription among the lower class labourers and the mechanics. Tents and improvised shanties of wood and carpets, inconvenient though picturesque, are disappearing rapidly, and people are returning to their homes comforting themselves with the teaching of history that there is usually about a century between these severe shocks, and that the next will not concern us.

EXTENDED ABSTRACT

This study highlights the significance of utilizing foreign press sources to develop a more comprehensive understanding of the July 10, 1894 Marmara earthquake, with a particular focus on the coverage in the British press. The earthquake, which had its epicenter in the Sea of Marmara, reached a magnitude of 7 and caused extensive devastation throughout the region. The most significant damage occurred in Istanbul, where it resulted in 161 fatalities and 378 injuries. Given the limitations of Ottoman archival sources—largely influenced by the censorship policies of Sultan Abdülhamid II's administration—British press reports offer a valuable alternative perspective, providing uncensored and detailed accounts of the earthquake's impact, the extent of the destruction, and the subsequent relief efforts.

The 1894 earthquake has been the subject of prior academic studies, most notably the doctoral dissertation *1894 Depremi ve İstanbul* by Sema Küçükaliöğlü (2011) and the study *İstanbul'da 1894 Depremi* by Prof. Dr. Fatma Ürekli (1999). However, these works primarily rely on Ottoman archival documents, which, due to state censorship, present a restricted narrative of the disaster. Ottoman press coverage was carefully monitored and often did not reflect the full extent of the catastrophe. In contrast, the British press, unaffected by such constraints, documented the event with greater transparency, detailing not only the physical destruction but also the social and political responses to the earthquake.

British correspondents stationed in Istanbul played a crucial role in shaping international perceptions of the disaster. Their reports provided valuable insights into the reactions of the city's cosmopolitan population, including Ottoman officials, local communities, and foreign residents. These reports reveal perspectives that were likely downplayed or omitted in Ottoman sources. Furthermore, they offer an international dimension to the disaster, illustrating how foreign nations, particularly Britain, perceived and responded to the crisis.

This study is structured into three main sections. The first section examines how the earthquake was reported in British newspapers, analyzing the differences in narrative, emphasis, and editorial stance among various publications. By comparing British newspaper accounts with Ottoman sources, this section highlights the discrepancies in information dissemination and the extent to which state control shaped public knowledge of the event. The second section focuses on the observations and impressions of British correspondents in Istanbul, exploring how their reports captured the immediate reactions of the city's residents and authorities. These first-hand accounts provide an invaluable resource for understanding the social and administrative impact of the earthquake. The final section analyzes the relief campaigns organized by the British to assist the earthquake victims. It investigates the nature of these humanitarian efforts, the motivations behind them, and the extent to which they were influenced by diplomatic and political considerations.

By integrating foreign press sources into the historical analysis of the 1894 Marmara earthquake, this study not only broadens the scope of existing scholarship but also contributes to a more nuanced understanding of natural disasters within the context of Ottoman history. Additionally, it underscores the importance of international media in shaping contemporary and historical narratives of major catastrophes. The research demonstrates how the earthquake was perceived and reported outside the Ottoman Empire, offering a comparative perspective that enriches the historiography of disaster studies. Through this approach, the

study seeks to bridge gaps in historical scholarship and provide a more holistic interpretation of one of the most significant seismic events in late Ottoman history.